

**“BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI FANINING
PREDMETI, METODOLOGIK ASOSI”**

Abdurazakova Albina Rinatovna

*Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada boshlang‘ich sinflarda onatili o‘qitish metodikasi fanining predmeti ushbu fanning mohiyati va maqsadlari metodologik asoslari haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *Metodika, metodologiya, mustaqil faoliyat, ona tili, psixolingvistika, darsligi, intellekt, ma‘naviyat, o‘z fikrini bayon qilish, metodika,*

Аннотация: *В данной научной статье рассмотрен предмет предмета методики обучения родному языку в начальных классах, сущность и цели этого предмета, а также методологическая основа данного предмета*

Ключевые слова: *Методика, методика, самостоятельная деятельность, родной язык, психоллингвистика, учебник, интеллект, духовность, выражение своего мнения, методика.*

Abstract: *In this scientific article, the subject of the subject of the method of teaching the mother tongue in primary classes, the essence and goals of this subject, and the methodological basis of this subject.*

Key words: *Methodology, methodology, independent activity, native language, psycholinguistics, textbook, intellect, spirituality, expressing one's opinion, methodology*

Metod aslida yunoncha “metodos” so‘zidan olingan bo‘lib, “bilish va tadqiqot yo‘li”, “nazariya”, “ta‘limot” kabi ma‘nolarni bildiradi. Metodika (yun. “methodike”) biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig‘indisi yoki o‘qitish usullari haqidagi ta‘limot - ta‘lim berish metodlari, yo‘llari va vositalari haqidagi fandır. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi fanining predmeti o‘quvchilarga o‘zbek tilini o‘rgatish yo‘llari va vositalari, ona tilini egallash, ya‘ni nutqni, o‘qish va yozishni, grammatika va imloni o‘zlashtirib olish to‘g‘risidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qo‘yilgan ta‘lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o‘rgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, ta‘lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta‘lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi.

Metodika fani quyidagi masalalarni o‘rganadi:

1. O‘qitishning vazifalari va mazmunini aniqlaydi. Nimani o‘qitish kerak? savoliga javob beradi, ya‘ni boshlang‘ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta‘lim mazmunini belgilab beradi, o‘quvchilar uchun darsliklar va qo‘llanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, samaradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. O‘qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o‘quvchilar amaliy ishlari - mashqlar va yozma ishlarning izchil tizimini ishlab chiqadi, ya’ni “Qanday o‘qitish kerak?” savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O‘quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko‘nikma hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya’ni “Nega xuddi mana shunday o‘qitish kerak?” savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni o‘rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o‘qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo‘lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tadbiqan (muvofiq ravishda) o‘rgatadi. SHu bilan birga, boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish grammatika, imlo va unga bog‘liq holda nutq o‘stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o‘rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o‘qish metodikalarini ham o‘z ichiga oladi.

Shulardan kelib chiqib, boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) boshlang‘ich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, ya’ni kursning (xat-savod o‘rgatish, o‘qish, grammatika, imlo, nutq o‘stirish va hok.) dasturini belgilash va asoslash;

b) o‘qish va yozuvdan bilim va ko‘nikmalarning shakllanishi jarayonini hamda bu jarayonda o‘quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o‘rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to‘g‘rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish;

v) ona tilidan beriladigan o‘quv materialini o‘quvchilar aniq tushunishi va puxta o‘zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o‘quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya’ni ularning zehni, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o‘ylashini, nutqini o‘stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish;

g) ona tilini o‘rgatish bilan bog‘liq holda maktablar oldiga qo‘yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o‘quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish.

Ona tili o‘qitish metodikasi ta’limning turli bosqichlarida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini aniqlaydi, o‘qishning muvaffaqiyati va kamchiliklarini belgilaydi, sababini izlaydi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish usullarini topadi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi fani quyidagi bo‘limlarni o‘z ichiga oladi: Savod o‘rgatish metodikasi, ya’ni elementar o‘qish va yozishga o‘rgatish. O‘qish metodikasi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish predmetining vazifasi bolalarni tez (me’yorida), to‘g‘ri, ongli va ifodali o‘qish malakalari bilan qurollantirish hisoblanadi. Grammatika, fonetika, imlo va so‘z yasashini o‘rganish metodikasi. Bu bo‘lim elementar to‘g‘ri yozuvga va husnixatga o‘rgatishni, grammatik tushunchalar, boshlang‘ich imlo malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Nutq o‘stirish

metodikasi. Bu bo‘lim boshlang‘ich sinflarda alohida o‘rin tutadi. Bolalar birinchi navbatda tilni, nutqni o‘quv predmeti sifatida anglaydilar, ular xohlagan va qiziqarli narsalarnigina emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida o‘ylab, rejali nutq tuzish zarurligini ham tushuna boshlaydilar. Ona tili o‘qitish metodikasi fanining metodologik va ilmiy asoslari. Ona tili o‘qitish metodikasining metodologik asosi borliqni bilish nazariyasidir. Bu fanning bosh vazifasi o‘quvchilarning o‘zbek tili lug‘at boyligini to‘liq o‘zlashtirib olishlarini ta‘minlashdir. Ma‘lumki, jamiyatda til kishilar o‘rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir. Tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi. Til borliqni oqilona, mantiqiy bilish vositasidir. Til birliklari yordamidagina bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog‘lash amalga oshadi. Til va nutq tafakkur bilan uzviy bog‘lanadi. Tilni egallash va nutq o‘stirish bilan o‘quvchining fikrlash qobiliyati ham o‘sib boradi. Maktabning vazifasi tilni kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Metodik fan sifatida ona tili o‘qitish metodikasi boshlang‘ich ta‘lim standarti belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya‘ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a‘zolari bilan erkin muloqotda bo‘la olish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi. Bilish nazariyasiga ko‘ra analitik-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta‘rif va qoidaga, shular asosida yana og‘zaki va yozma tarzidagi nutqiy aloqaga, to‘g‘ri yozuv va to‘g‘ri talaffuzga o‘tiladi. O‘quvchilar jonli nutqiy aloqaga to‘g‘ri talaffuz va to‘g‘ri yozuvni elementar nazariy ma‘lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar. Ular til materiallarini kuzatish, tahlil qilish orqali elementar nazariy qoidalar chiqaradilar, o‘rgangan va o‘zlashtirilgan nazariy qoidalarni amaliyotga ongli ravishda tatbiq etadilar. Maktabda ona tili o‘qitish metodikasining bunday yo‘nalishi haqiqatni bilish qonuniyatlariga ham, hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos keladi.

Ona tili o‘qitish metodikasi fani ham ta‘lim jarayonini tashkil etish shakllarini va usullarini ishlab chiqishda yuqoridagi maqsadlar asosida ish yuritadi. Ona tili o‘qitish metodikasi psixologiya va pedagogika ma‘lumotlariga ham tayanadi. Metodikaning masalalarini hal etishda pedagogik ilmlar ham yordam beradi. Shuning uchun ham psixologiya va pedagogika fanlari ham metodikaning metodologik asosi hisoblanadi. Pedagogik psixologiya kishiga ta‘lim va tarbiya berishning psixologik qonuniyatlarini o‘rganishni o‘z predmeti deb biladi. U o‘quvchilarda tafakkurning shakllanishini tadqiq qiladi, aqliy faoliyat usullari va ko‘nikmalarini o‘zlashtirish jarayonini boshqarish masalalarini o‘rganadi. Metodika psixologiya fani ma‘lumotlariga tayanib o‘qitishda o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib yondashish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ona tili o‘qitish metodikasi psixolingvistika fani bilan ham uzviy bog‘liqdir. Psixolingvistika metodikaga nutq haqida - fikrni bayon qilish turlarini belgilovchi omillar, “nutqni qabul qilish signallari” apparati, individual

munosabatga va ommaviy aloqaga nutqiy ta'sirning foydasi haqida ma'lumot beradi. Ona tili metodikasi umumiy pedagogika bilan ham o'zaro bog'lanadi. Maktab ta'limidagi har bir o'quv predmeti, shu jumladan ona tili ham, faqat bilim berish, ko'nikma va malaka hosil qilish bilangina cheklanmay, bolaning ongini oshirishi va tarbiyalashi ham zarur. Haqiqatdan ham, ona tili o'qitish jarayonida bolalarning dunyoqarashi shakllanadi, bilish qobiliyatlari o'sadi, ular aqliy, axloqiy, estetik tomondan rivojlanadi, xarakterida ma'lum ijobiy xususiyatlar yuzaga keladi, mehnat qilishga o'rganadi va hok. Pedagogika fani bolalarni har tomonlama rivojlantirish va ularni tarbiyalash masalalarini ilmiy tomondan ishlab beradi. Ona tili o'qitish metodikasi pedagogika fani yangiliklariga, uning yuqorida qayd etilgan masalalarni ilmiy tomondan ishlab bergan ma'lumotlariga tayanadi. Ona tili metodikasini umumiy pedagogika bilan bog'lash ayniqsa boshlang'ich sinflarda muhimdir. Kichik yoshdagi o'quvchilarning jamoaviy va shaxsiy o'quv faoliyatida zarur bo'lgan ko'p odat va ko'nikmalari hali tarbiyalanmagan bo'ladi. Ona tili o'qitish metodikasi o'zbek tilining ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi, shuning uchun ham fonetika va fonologiya, leksikologiya va frazeologiya, so'z yasalishi va etimologiya, grammatika - morfologiya va sintaksis, stilistika, shuningdek, orfoepiya, grafika, orfografiya kabi fanlar ona tili metodikasining muhim asosi hisoblanadi. Fonetika va fonologiya grafika bilan bog'liq holda savod o'rgatish metodikasini ishlashda, elementar o'qish ko'nikmasini shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Fonetika va grafikaning fonetik tamoyil asosida yoziladigan imlo qoidalarini o'zlashtirishda ham ahamiyati katta. Husnixat metodikasi grafika nazariyasiga tayanadi. Leksikologiyani bilish maktabda lug'at ishi (ma'nodosh va zid ma'noli so'zlarga oid xilma-xil mashqlar o'tkazish, ko'p ma'noli so'zlar, ularning ma'no bo'yoqlari ustida ishlash) ni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir. So'zning tarkibi va so'z yasalishini o'rganishda metodikaga so'z yasalishi, etimologiya, grammatika asos vazifasini bajaradi. Morfologiya va sintaksis mavhum til hodisalarini shakllantirishni, til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishni to'g'ri tashkil etishga, grammatik tushunchalardan to'g'ri yozuv masalalarini hal qilish uchun foydalanishga imkon beradi. Grammatikadan bilimi bo'lmagan o'quvchilarda imlo va punktuatsiyadan ko'nikma va malakalarni shakllantirish mumkin emas. O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi, chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahlil qiladilar, ularga adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, amm o m etodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini, ularning o'quvchilarga ta'sirini, ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va sujeti, kompozitsiyasi, janri, tasviriy vositalarini hisobga olishi zarur.

Ona tili o'qitish metodikasining tamoyillari. O'quvchilarga ona tilini o'rgatish, ularni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib, ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan o'zgacha bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv mehnatining

yoʻnalishlarini belgilab beradi. Ona tili oʻqitish tamoyillari quyidagilar: Til materiyasiga, nutq organlarining oʻsishiga, nutq malakalarining toʻgʻri rivojlanishiga eʼtibor berish tamoyili. Nutq, til qonuniyatlariga, oz boʻlsa-da, eʼtibor bermaslik amaliy nutq faoliyatini egallashga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Til maʼnolarini (leksik, grammatik, morfemik, sintaktik maʼnolarini) tushunish tamoyili. Soʻzni, morfemani, soʻz birikmasini, gapni tushunish borliqdagi maʼlum voqea-hodisalar oʻrtasilagi bogʻlanishni aniqlash demakdir. Tilga sezgirlikni oʻstirish tamoyili. Til - juda murakkab hodisa, uning tuzilishini, izchil tizimini fahmlab olmay turib, sal boʻlsa-da, uning qonuniyatlarini, oʻxshashliklarini oʻzlashtirmay turib, uni yodda saqlab boʻlmaydi. Nutqning ifodaliligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunmay turib savodli yozish, nutq madaniyati vositalarining xabar berish vazifasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodaliligini (uslubga oid) tushunishni, mazmuninigina emas, balki soʻz va nutq oborotlarining, tilning boshqa badiiy-tasviriy vositalarining hissiy boʻyoqdorligini ham tushunishni koʻzda tutadi. Ogʻzaki nutqni yozma nutqdan oldin oʻzlashtirish tamoyili. Bu tamoyil ham kishi nutqining rivojlanishiga taʼsir etadi va til oʻqitish metodikasini tuzishda xizmat qiladi. Metodika tamoyillari, didaktika tamoyillari kabi, oʻqituvchi bilan oʻquvchining maqsadga muvofiq faoliyatini belgilashga, ularning birgalikdagi ishlarida qulay yoʻnalishni tanlashga yordam beradi, metodikaning fan sifatida nazariy asoslash elementlaridan biri boʻlib xizmat qiladi. Ona tili oʻqitish metodikasining tekshirish metodlari. Amaliy fanlar uchun amaliyot muhim rol oʻynaydi. Ona tili oʻqitish metodikasi ham amaliy fanlar sirasiga kiradi. Har qanday amaliy xulosalar ishonarli boʻlishi, yuqori ilmiy darajada, yaʼni puxta va asosli boʻlishi lozim. Metodika tavsiyalarining ilmiy darajasi, nazariy tasdiqlanishi yuqori saviyada boʻlishi tekshirish metodlarining puxtaliliga ham bogʻliq.

Tekshirish metodlari 2 xil:

1. Nazariy tekshirish metodlari. U quyidagi hollarda tatbiq etiladi:

a) biror hodisaning metodik asosini, unga bogʻliq boshqa fanlarni oʻrganish, qoʻyilgan gipotezani asoslash, izlanishning asosiy yoʻnalishini belgilashda;

b) masala tarixi, chet el maktab tajribalari va mavzuga doir adabiyotlarni oʻrganish, tajribani tahlil qilish, masalaning isbotlanmagan va hal qilinmagan oʻrinlarini aniqlash, ilgari tajriba bilan hozirgi ahvolni taqqoslash, hozirgi kun talabi bilan baholashda;

2. Empirik metod (tajribaga asoslangan metod). Bu metod quyidagi maqsadlarda qoʻllanadi:

a) bu metod oʻqituvchilarning ish tajribasini oʻrganish, yangiliklarini tanlash, umumlashtirish, baholash va ommalashtirish, oʻqituvchi va oʻquvchilar faoliyatining darajasini aniqlash;

b) oʻquvchilarni oʻqitish jarayonini maqsadga muvofiq kuzatish (dars, uning biror qismini, oʻquvchilarning javobi, hikoyasini, yozma ishini tekshirish), oʻqituvchi va oʻquvchilarning faoliyatini soʻrovnoma orqali tekshirish;

d) eksperiment (tajriba) m etodidan foydalanish. Hozirgi kunda keng tarqalgan bu usulda deduktiv yoʻldan boriladi, yaʼni gipoteza qoʻyiladi, mavzuga asosan eksperiment uchun material (oʻquv materiali) tayyorlanadi. Eksperiment bir necha marta takrorlanadi, bir necha sinf va bir necha guruhlarda oʻtkaziladi. Eksperimentda 2 ta sinf tanlanadi. Biri tajriba sinfi, ikkinchisi taqqoslash uchun tanlangan tekshiruv sinfi. Tajriba sinfida yangi m etod, yangi darslik, yangi ishlanmadan foydalanilsa, tekshiruv sinfida amaldagi m etod, darslik, ishlanmadan foydalaniladi. Ikkinchi marta sinflar almashtiriladi, bu chaprost deb nom lanadi. Har ikki holda ham natija yuqori boʻlsa, demak, ish usuli foydali sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

9. R.Mavlonova, N.H.Vohidova, N.H.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik. 2010. Fan va texnologiyalar.
10. R.A.Mavlonova., D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. Oʻquv qoʻllanma T.:Fan va texnologiya, 2012.
11. Pedagogika // M.X.Toxtaxodjaeva umumiy tahriri ostida. – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010. – B. 252-257;
12. Ibragimov X., Abdullaeva SH. Pedagogika nazariyasi. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. – B.153-155;
13. Inomova M. Oilada bolalarni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlar. – T.: Fan, 1995;